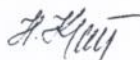

КРИВОРУЧКО Наталя Іванівна

УДК 72.01

**ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС В АРХІТЕКТУРІ
(ЛОГІЧНІ ТА ІНТУЇТИВНІ АСПЕКТИ)**

18.00.01 - Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

М 10 + М 71 - 082.06
42.01
2.025.4

00761880 (U)

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківській
Міністерства освіти та науки України, кафедра «Проблеми архітектури міського середовища»

Науковий керівник

доктор архітектури, професор
АНТОНОВ Віктор Леонідович.
Харківська державна академія міського господарства, завідувач кафедри «Проблеми архітектури міського середовища»

Офіційні опоненти

доктор архітектури, професор ДЬОМІН Микола Мефодійович, директор НДІ теорії та історії архітектури і місто-будування Державного комітету України у справах будівництва, архітектури та житлової політики;

кандидат архітектури, доцент ТРЕГУБ Наталя Євгенівна., Харківський художньо-промисловий інститут, кафедра «Інтер'єр та обладнання».

Провідна установа

Державний науково-дослідний і проектний інститут містобудування Державного Комітету України у справах будівництва, архітектури і житлової політики, м. Київ.

Захист відбудеться «16» лютого 2001 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.056.02 при Харківському державному технічному університеті будівництва та архітектури за адресою: 61002, м. Харків, вул. Сумська, 40

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського державного університету будівництва та архітектури: 61002, м.Харків, вул. Сумська, 40

Автореферат розісланий 13 січня 2001 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради, кандидат архітектури, доцент

Фоменко О.О.

«...утворюється якийсь заплутаний клубок, який неможливо розплутати раціональними методами. В такому випадку я обираю ірраціональний шлях (інтуїцію) (!) - він корочший».

(А.Аалто)¹.

«Необхідно вяснити, що(!) підлягає і не підлягає логічному аналізу для створення умов, оптимальних для підсвідомої творчої діяльності мозку»(виділено мною. - Н.К.).

(П.В.Симонов)²

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Архітектурний творчий процес уявляють як розумову діяльність, яка дозволяє створити щось нове, спрогнозувати в проєкті його реалізацію та послідовне «споживання». Оскільки творчий процес реалізується однією особою, а його результат потребує друга, при дослідженні творчості доводиться вникати в загальні для них психологічні особливості. Більшість архітектурних досліджень творчості обов'язково апелює до них. У данному дослідженні акцентуються логічні й інтуїтивні акти свідомості, бо двосидина природа архітектури - поєднання утилітарних та естетичних аспектів - обумовлює їх особливе ускладнення в архітектурній творчості. Невипадково архітектурних метрів розділяли на апологетів логіки та інтуїції. До перших, наприклад, зачисляли плеяду від А.Паладіо, Віолле-ле-Дюка до В.Гропіуса, Міс ван дер Рое, І.В.Жолтовського, раннього Ле Корбюзьє. Цей напрямок у сфері естетики набув назву «позитивної краси»³ До других - прихильників «свавільної краси»³ - відносили творців, не менш великих: від Мікеланджело, Борроміні, Берніні до Ф.Райта, К.Танге, І.Мендельсона, К.С.Мельнікова і пізнього Ле Корбюзьє.

Але, якщо критерій істини - практика, то можна простежити, до чого приводить абсолютизація логічного або інтуїтивного, «позитивного» і «свавільного». Відомо, що функціональна організація територій, прокладання вулично-дорожньої мережі, розміщення центрів, вплив рельєфу достатньо повно пояснюються на логічному рівні. Але стало «притчею во язицех», що багато міських утворень не «приймаються» мешканцями міст, хоча й були збудовані в певній відповідності до нормативної логіки. А це відторгнення набуває соціального змісту: мешканець розповсюджує його на соціум, у надрах якого народились новобудови. Через це уявляється небезпечною для творчості абсолютизація логічних концепцій, які набувають все більшого розповсюдження з так званим «автоматизованим» проєктуванням, коли збільшення можливостей ЕОМ інтерпретується як новий вид творчості, що може замінити традиційний. І не випадково А.М.Колмогоров відмічав, що «більшість наведених у кібернетичних роботах прикладів моделювання на машинах

¹ Гозак О. Чтобы ответил нам Алвар Аалто // Декоративное искусство СССР. - 1978. - №6. - С.30

² Цит. по Художественное восприятие и творчество. - М: Искусство, 1976. - 241 с

³ Виолле-Ле-Дюк. Беседы об архитектуре: Пер.с фр.- М: Всес.акад.арх., 1937-1938.

процесів художньої творчості вражають своєю примітивністю»¹. А П.Ліндсей і Д.Норман констатують, що «моделювання ЕОМ логічних форм поведінки людини не досягли рівня можливостей жаби»². Не менш небезпечною є абсолютизація інтуїтивних сторін творчості. Бо паралельно критиці новобудов фіксується і дискомфортність унікальних комплексів, хоча їх не регламентували раціональні норми, і інтуїція авторитетних творців виявилася в повній мірі. Очевидно, при вивченні питань творчості потрібно згадати вислів Н.Д.Урушадзе про необхідність в дослідженнях творчого процесу звільнитись з полону чисто розумових побудов. Очевидно, строгі наукові критерії особливо важливі при підході до ключового етапу творчості, в якому відбувається, з погляду вчених, «інтуїтивний спалах» (інсайт, «озорення») (Г.Уоллес, А.Омер, О.В.Гулига).

І, розраховуючи, в решті решт, на «реанімацію» будівництва для масової потреби, не можна пройти повз його оптимізацію, а для цього потрібно науково розкрити архітектурний творчий процес: його сутність, його структуру, сфери впливу логічного та інтуїтивного на його ключових етапах.

Наукову вивченність цього питання можливо диференціювати таким чином:

В архітектурних концепціях творчого процесу існують методологічні напрямки (І.В.Жолтовський, А.Г.Габричевський, Б.Г.Бархін та ін.), професійні підходи з використанням апарату психології (Б.Г.Бархін, І.І.Лошаков, О.В.Степанов, Акін Омер та ін.), інтерпретація системи «людина-середовище» (К.Лінч, Д.Саймондс, В.Л.Антонов та ін.). Вказані автори інтерпретують ряд концепцій суміжних наук: примат інтуїтивного начала (А.Шопенгауер, Ф.Ніцше, З.Фрейд та ін.), примат логічного начала (Сократ, Р.Декарт, Дж.Буль та ін.), взаємодія логічного та інтуїтивного і відповідне структурування творчого процесу (П.В.Симонов, В.Налімов, Я.О.Псномарьов, Г.Уоллес, О.В.Гулига та ін.). Деякі з них було розвинуто в концепціях художньої творчості: в її методології (Б.С.Мейлах, Л.С.Виготський), в концепціях «дзеркальності» творчості і «споживання» (І.Франко, С.М.Ейзенштейн, М.С.Каган).

Кожен з цих напрямків відображає світогляд і професійну позицію авторів. У більшості випадків вони акцентують «озорення» як головний етап творчого процесу і підкреслюють його інтуїтивний статус. Але не конкретизується шлях до нього, і не завжди співвідносяться теоретичні положення з практичними прикладами. Виникає необхідність порівняти міждисциплінарні теоретичні позиції та архітектурну проектну практику, щоб виявити стійкі положення про логічні та інтуїтивні сторони творчості з кінцевим виходом на архітектурне «озорення».

Таким чином, основна проблема дослідження - складність висвітлення шляху до «озорення» в архітектурному творчому процесі при поєднанні логічного та інтуїтивного аспектів.

Мета і задачі дослідження. Згідно з проблемою, мета дослідження - розкриття

¹ Колмогоров А.Н. Жизнь и мышление как особые формы существования материи.//О сущности жизни. – М.: Наука, 1964. – С.54.

² Линдсей П., Норман Д. Переработка информации у человека.//Введение в психологию. М.: Мир, 1974. – С.78.

архітектурного творчого процесу як шляху до «озорення» з виявленням логічних та інтуїтивних аспектів на цьому шляху.

У зв'язку з цим поставлені задачі:

а) порівняти концепції творчого процесу в різних сферах знання - філософії, психології, психофізіології, тощо;

б) проаналізувати трактування цих концепцій в теоріях художньої творчості для виявлення позицій, діючих щодо і архітектури;

в) розглянути архітектурні концепції творчого процесу, їх відношення до концепцій творчості у суміжних науках і висвітлити стійкі закономірності як критеріальну основу авторської концепції;

г) розробити модель архітектурного творчого процесу як шляху до «озорення», науково обгрунтовану міждисциплінарною критеріальною основою.

Об'єкт дослідження – архітектурна творчість.

Предмет дослідження - його аспект – архітектурна творчість як шлях до «озорення» при поєднанні у цьому процесі логічних та інтуїтивних аспектів.

Методи дослідження базуються на єдності двох наукових рівнів – природи явища, що досліджується (*методологія*) і технічних прийомів для її розкриття (*методика*) (рис.1-3). Перша ґрунтується на трактуванні творчості як шляху до «озорення» при синтезі логічних та інтуїтивних аспектів і «дзеркальному» характері творчості і «споживання». Тобто прийнято, що в творчості повинно прогнозуватись сприйняття майбутнього «споживача» на кінцевий продукт творчого процесу.

За основу другої прийнято дедуктивний характер дослідження: від загального до частки, від універсального до специфічного, від творчості взагалі до художньої творчості і від неї - до творчості архітектурної з її двоєдиною природою. Згідно з принципом дедукції з залученням різних сфер знань для розкриття універсальних аспектів, в основу дослідження покладено проблемно-міждисциплінарний підхід. Порівнюються, по-перше, різні наукові концепції між собою і, по-друге, -практичні приклади.

Межі дослідження. Враховуючи міждисциплінарний характер дослідження, що обумовлює великий обсяг інформації, в кожній дисципліні – від архітектури і мистецтвознавства до філософії і психології - акцентується те, що відноситься до поставленої проблеми - відношення логічного та інтуїтивного на шляху до «озорення». Не розглядається індивідуальний почерк митців; прийнято за основу положення, що сутність творчого процесу принципово однакова для всіх (Л.І.Коханович).

Наукова новизна одержаних результатів. Новими є такі положення:

а) вперше архітектурний творчий процес розглянуто як шлях до «озорення», в якому з'єднуються на інтуїтивному рівні усі «гілки» поставленої проблеми;

б) в розробленій моделі цього процесу уточнено відношення етапів творчості на базі зіставлення наукових концепцій і практики архітектурного проектування, в якому раніше існував розрив;

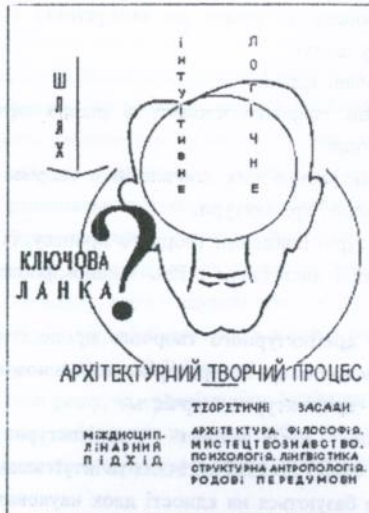

Рис.1. Методологічні основи дослідження.

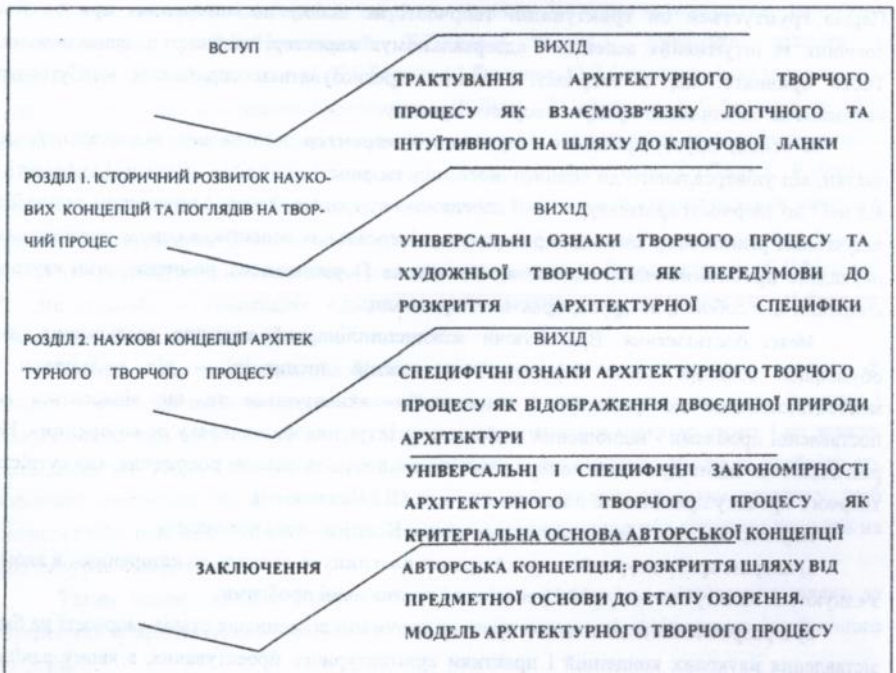

Рис.2. Методичні основи дослідження

в) посилений науковий доказ результатів, перш усього – моделі творчості, за рахунок висвітлення критеріальної основи при аналізі різних концепцій творчості;

г) на базі цієї ж критеріальної основи **конкретизована** сутність «дзеркальності» в архітектурі процесів творчості і «споживання», що дозволяє прогнозувати в проекті майбутню реакцію «споживача» на кінцевий «продукт» творчого процесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що проектувальник має можливість зів'язати свій творчий процес з науково обгрунтованою моделлю архітектурної творчості, не розраховувати на інтуїцію там, де діють логіка, раціональні основи, і не опиратися на логіку в тих етапах, де цілком панує інтуїція.

Особистий внесок здобувача: розкриття постійних закономірностей творчості на основі аналізу концепцій і кінцеве їх завершення в моделі архітектурного творчого процесу.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати роботи були оприлюднені:

а) на трьох міжнародних конференціях:

1. «Простір ВХУТЕМАС». Москва, 28-30.11.1996 р.

2. «Архітектура як відображення ідеології». Львів, 2-5.12.1996 р.

3. на VII міжнародній конференції з історії архітектури «Захід-Схід: архітектурні школи Нового і Новітнього часу», Москва, 1-3.4.1997 р.;

б) на XIX науково-методичній конференції «Удосконалення організації дипломного проектування, підвищення якості дипломних проектів і робіт». Харків, 27-29.5.1996 р.;

в) на двох науково-технічних конференціях викладачів, аспірантів і співпрацівників Харківської державної академії міського господарства (XXVIII - 1996 р., XXIX - 1998 р.);

г) на міжнародній науково-методичній конференції 28-30 березня 2000 р. Харків. ХДПУ, 2000.

Результати дослідження опубліковані у 2-х наукових брошурах, чотирьох збірниках наукових праць, журналі і тезах доповідей чотирьох конференцій. Вони також апробовані в експериментальних проектах центрів м.Харкова і м.Симферополя, дипломних проектах м.Алушти і в лекційному курсі щодо студентів-архітекторів «Психологія архітектурного творчого процесу».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження було впроваджено в науково-дослідну роботу «Фундаментальні дослідження людського фактора і його вплив на формування середовища (система «людина - міське середовище») і на сучасне навчання у вищому навчальному закладі («система «людина - навчальний процес») (§ 53-7/93), в якій автор брала участь. Ці фундаментальні дослідження віднесені Міністерством освіти України до найважливішої тематики.

Структура дослідження. Дисертація складається з 2-х томів. 1-й – з вступу, двох розділів з висновками в кожному, загальних висновків і списку використаних джерел. 2-й – додатків з ілюстраціями. Об'єм дисертації - 147 сторінок основного тексту, список використаних джерел включає 279 найменувань. Додатки складаються з 3-х розділів з ілюстративними таблицями та анотаційним підтекстом на 37 сторінках.

У «ВСТУПІ» обґрунтовуються постановка, актуальність та вивченість питання; проблема, мета та задачі, об'єкт і предмет дослідження; методологія, методика та межі дослідження, новизна та структура.

У розділі 1 «ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК НАУКОВИХ КОНЦЕПЦІЙ ТА ПОГЛЯДІВ НА ТВОРЧИЙ ПРОЦЕС» розглядається методологія інтуїтивного та логічного в творчій діяльності в цілому і в художній діяльності як його складовій частині, а також концепції, що характеризують в науці різні відношення до них.

У розділі 2 «НАУКОВІ КОНЦЕПЦІЇ АРХІТЕКТУРНОГО ТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ» розглянута методологія архітектурної творчості і наукові концепції, які дозволяють розкрити її з різних точок зору. В заключенні висвітлені стійкі закономірності як критеріальна основа авторської концепції: розкриття шляху від предметної основи до ключового етапу і на цій базі запропонована модель архітектурного творчого процесу як шляху до «озорення».

ЗМІСТ РОБОТИ

У «Вступі» розкрито основні параметри дисертаційного дослідження, які обґрунтовують вихід в розділи, що йдуть за ним, і які дозволяють на цій константній основі підійти до ключового вузла архітектурної творчості.

У розділі 1 розглянуто концепції творчого процесу в різних сферах знання, і на цій основі виявлено їх універсальні якості, які діють і в архітектурі. Проаналізовано теорії примату інтуїтивного: від концепцій неоплатоніків про «надсутнє єдине», яке можна досягнути тільки в «надрозумному екстазі» до «нестримного пориву» в А.Шопенгауера, Ф.Ніцше, Е.Гусерля, А.Бергсона та ін. Відзначена теорія архетипів К.Юнга і її трактування С.Цвейгом в первісному «Я» людини, яке проривається якимсь «озоренням» у творчому процесі. Розглянута семантична теорія Всесвіту, в якій роль інтуїції ґрунтується на трактуванні особистості як **універсуму** (В.Налімов, Ж.Дрогаліна, Д.Савченко, В.Бичков). Проаналізовані також концепції примату логічного в творчості (від Платона, Сократа, Декарта до Дж.Буля та ін.) і їх розвиток в абсолютизації обчислювальної техніки. Акцентовано зверхність у науці думки, що є обмеження логічних варіацій і їх машинного моделювання в творчому процесі (П.Симонов, Х.Дрейфус, В.Налімов, П.Ліндсей, А.Норман, А.Колмогоров та ін.). Розглянута структура творчого процесу в експериментальній психології, яка наділяє інтуїцією етапи «**визрівання**» та «**озорення**» (Г.Уоллес, О.Гулига).

Художній творчий процес розглянуто у взаємодії з цими положеннями філософії та психології. За методологічну основу прийнято концепцію Б.С.Мейлаха про сутність творчості як процесу, де взаємодіють логічні й інтуїтивні начала, про роль «сприйняття», яке розкриває його і про «дзеркальний» характер творчості, який впливає із цього «сприйняття». Проаналізовані трактати Л.С.Виготського про катарсис з точки зору такої «дзеркальності» - спільного для автора та «споживача», антагонізму душі, яка мислить, і душі, яка відчуває: тобто, логічних і інтуїтивних актів свідомості. **Катарсис** як акт

«подолання» страждань, по Л.С.Віготському, має часовий характер; він співвіднесений в художній діяльності з принципом «затруднення сприйняття», «виведення його зі звичного автоматизму». В дослідженнях І.Франка простежена та ж ідея «дзеркальності». «озорення» трапляється, за І.Франком, у «сонній фантазії». У ній акцентується «дзеркальність» і розкриваються її архетипічні начала. До цього ж архетипічного начала апелює і С.М.Ейзенштейн, коли говорить про уподоблення зовнішнього світу внутрішньому світові людини («макрокосму» - «мікрокосму»). Таке уподоблення - одне з умов втілення «реального у факт мистецтва». М.С.Каган розвиває цю думку, розрізняючи реальне - «матеріальний субстрат» і духовно-поетичне, тобто «факт мистецтва». Але він підкреслює, що для розкриття творчості вони повинні розглядатися в єдності - в триаді «перетворення - кодування - декодування». Для такого розкриття, на його думку, потрібен вихід із формалізації (логічного), бо емоційні аспекти художнього осягаються тільки на інтуїтивному рівні. Як вихід у розділ 2 - наводяться універсалії художньої творчості як передумови розкриття архітектурної специфіки. При цьому акцентується роль «озорення» як ключового етапу творчості.

У розділі 2 найбільша увага приділяється методології архітектурної творчості, викладеній у шести постулатах І.В.Жолтовського: «ОКО», «ПРИРОДА», «АРХІТЕКТУРНИЙ ОРГАНІЗМ», «ГАРМОНІЯ», «ІСТОРІЯ», «ЛЮДИНА». Акцентовано трактування «ОКА», що пов'язується з «цікавою істиною» і «інтелектуальною інтуїцією» С.Поппера, Х.Перельмана, О.В.Степанова: в баченні загального в одиничному Леонардо да Вінчі, С.І.Вавіловим, Корбюзье. У цьому виході творчого процесу з одиничного (дому) до загального (середовища), який поширюється до космогонічних категорій, виділяється твердження І.В.Жолтовського про очищення процесу від логічних домішок - перехід від «предметного» світу до «чистої форми» - образу. Воно стикується, в решті решт, з тим же «озоренням». Простежено розвиток концепцій про архітектурний творчий процес: від формально-професійного підходу Ю.С.Яралова і О.Гегелло до механістичного підходу А.Омера, В.Істліна, К.Невела; від професійно-психологічного підходу Б.Г.Бархіна, І.І.Лошакова, О.В.Степанова, Г.І.Іванової, М.М.Нечаєва і наприкінці, до підходу архітектури як системи «людина - середовище» при розкритті архетипічних основ архітектурної творчості. Ці архетипічні основи надаються такими теоретиками, як К.Лінч, Дж.Саймонде, К.С.Мельников, М.І.Брунов, А.В.Іконніков, В.Л.Антонов, С.О.Шубович.

У цих підходах до архітектурної творчості розкрито те загальне, що відображає універсальні ознаки творчості взагалі, художньої творчості як його частини, а також специфіку архітектурної творчості, яка обумовлена матеріальною першоосновою архітектури: в першу чергу ландшафтом і рухом.

Універсальні ознаки творчості розкриті, наприклад, у методиці Б.Г.Бархіна у трьох видах творчого мислення: в першому - як **таємничість**, яка підвласна тільки інтуїції, в другому - логічній розгадці, в третьому - їх поєднанні. Він ставить задачу, першорядну в архітектурному «озоренні»: «навчитися бачити об'єкт з середини..., в мисленні відтворити

відтінки переживань просторового середовища»¹. Цю думку розвивають О.В.Степанов, Г.І.Іванова, М.М.Нечасв. У фундаментальних відношеннях «зовнішнього і внутрішнього», «макрокосму» та «мікрокосму» вони розкривають архетипічні начала, які «стимулюють інтуїтивні спалахи». Для розгадки природи «спалаху-озорення» цікаві посилання авторів на аристотелівські «фантазії» - результат стану «афекту», який переводить творчий процес з рамок мислення (логічного) у сферу асоціативну (інтуїтивну). Автори співвідносять з «озоренням» і вчення про «домінанту», доповнене концепцією С.Грофа про космогонічний масштаб переживання людини. Ці закономірності розкриті на прикладі досліджень В.Л.Антонова, який розглядає архітектуру як систему «людина - середовище». Він трактує концепції Л.С.Виготського про перехід від «диспозиції» до «композиції» - часового перемонтажу, як перекомпонування просторово-часової структури. Воно підлягає двом факторам: прогнозуванню ефекту катарсису, який реалізується в кульмінаційних розкриттях і формуванні художньо-образної цілісності архітектурного середовища. Останнє трапляється, коли усі кульмінації стикаються на загальній для них домінуючій формі. Цей процес він співвідносить з «озоренням». Розкриті також зв'язки «озорення» з архетипічними основами архітектурної творчості, які вивчала С.О.Шубович, - з інтуїтивним осягненням домінант, як відображення міфопоетичної моделі світу.

В результаті аналізу, при якому зіставляються концепції з різних сфер знань, було обгрунтовано стійкі закономірності творчості, які трактуються як критеріальна основа авторської концепції.

В заключенні наведена модель архітектурного творчого процесу як шляху до «озорення» - ключової ланки чотирьохетапної структури: «підготовки», «визрівання», «озорення» та «технічної реалізації».

В етапі «підготовка» акцентується найважливіший постулат психології: дослідження матеріальної основи - ландшафту, зв'язків інженерного забезпечення, екології і т.п. - як логічно розкриваючої бази для переходу до інтуїтивного «озорення». Цей перехід поданий в моделі в натурних малюнках, в яких поєднуються логіка та інтуїція: логічна змістовність компонентів середовища та його інтуїтивне відчуття, спонтанні локальні враження і їх систематизація в екстраполяційних рядах з кінцевим стиком на формі-домінанті. У цьому процесі реалізується перехід від «реального» до «факту мистецтва» (С.М.Ейзенштейн), від матеріального субстрату до образу (Я.А.Пономарьов); він знаходить завершення в «озоренні», яке з'єднує «гілки поставленої цілі» (Д.М.Савченко, В.Л.Антонов). Враховуючи колективність архітектурної творчості, велика увага приділяється графічному еквіваленту «озорення», який має не зоровий, а асоціативний характер подібно до доренесансівських перспектив і сучасного фотоколажу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Як підсумок дослідження можна виділити такі результати:

1. Установлено, що архітектурний творчий процес доказово розкривається лише при

¹ Бархин Б.Г. Методика архітектурного проектування. - М.: Стройиздат, 1982. - 224 с.

аналізі, який зіставляє різні сфери знань і які в сукупності роз'яснюють шлях до «озорення» (П.Симонов, В.Налімов, Б.Мейлах, Б.Бархін, О.Степанов та інші). Внаслідок цієї єдності абсолютизація інтуїтивних та логічних аспектів творчості не має сенсу; перших - неоплатоніками, А.Шопенгауером, Ф.Ніцше, Е.Гусерлем, С.Кіркегором, А.Бергсоном, М.Хайдегером; других - Платоном, Сократом, Т.Гоббсом, Г.Лейбніцом, Р.Декартом, Дж.

«...НАСТУПИЛ
МОМЕНТ, КОГДА МЫ
ДОЛЖНЫ ЛИБО ПРИЗ-
НАТЬ, ЧТО ...ИНТУИ-
ТИВНОЕ ПРОЗРЕНИЕ
ОКАЗАЛОСЬ ВЕРНЫМ,
ЛИБО ОТКАЗАТЬСЯ
ОТ ТЕХ ПРЕДСТАВ-
ЛЕНИЙ, КОТОРЫЕ
СЧИТАЛИСЬ ПРОНИК-
НОВЕНИЕМ В ПРИРО-
ДУ ЧЕЛОВЕКА.»

Х. ДРЕЙФУС

«КОНЕЧНО И ГИБРАЛ-
ТАРСКАЯ СКАЛА МО-
ДЕЛИРУЕТ МОЗГ, НО
ПРИ ЭТОМ ТЕРЯЕТСЯ
ВСЯ СЛОЖНОСТЬ
МОЗГА»

К.ГРИНЕВСКИЙ

«ОСТОРОЖНО - ЧЕЛОВЕК»

Н. ВИНЕР

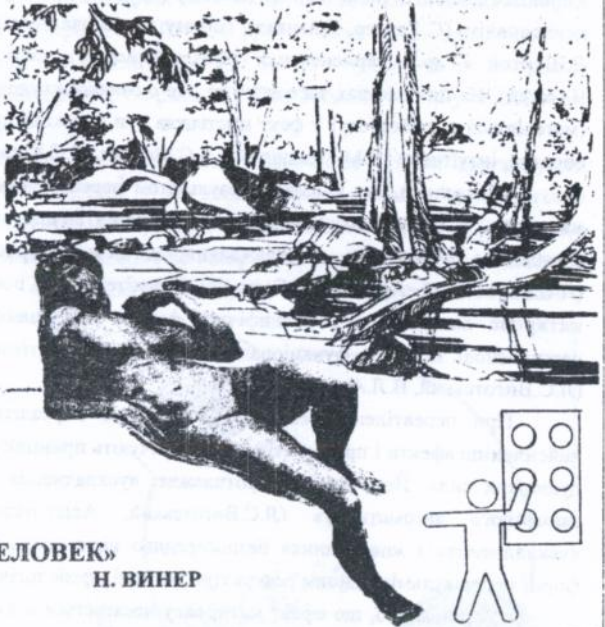

Рис.3. Методологічні основи творчості.

Булем та ін. Пізнавальний і синтезуючий характер творчості однаково відносяться до творчості взагалі, до художньої творчості як його частки і творчості архітектурної.

2. Установлено, що при всіх індивідуальних відмінностях синтез логічного та інтуїтивного, «свідомого» і «несвідомого» принципово аналогічний для суспільних груп. Це дозволяє розглядати творчість в єдності «створення» та «споживання»: як систему «творчість - витвір - сприйняття» (Арістотель, Г.Уоллес, Я.Пономарьов, О.Гулига та ін.). В художній творчості **сприйняття** стає головним критерієм оцінки (Арістотель, Б.Мейлах, І.Франко та ін.) Художня творчість дійде до «споживача», якщо митець спрогнозує його майбутню реакцію (**сприйняття**) на кінцевий «продукт» творчого процесу. Ця умова особливо важлива в найбільш складній архітектурній творчості, де творіння архітектора - проект, а «споживач» оцінює другий феномен - реалізований за проектом об'єкт. Це викликає необхідність прогнозувати в проекті реакцію «споживача» на реалізований проект, а це потребує, в свою чергу, знання суті **сприйняття**, загального для архітектора та «споживача».

У художній творчості, в тому числі архітектурному, в основі такого загального виступають глибинні начала свідомості людини: архетипи (К.Юнг), підсвідомість (З.Фрейд), нижня свідомість, «сонна фантазія» (І.Франко); міфологізація природи (Р.Вагнер), початкові форми, «притаманні пралогічному мисленню» (С.М.Ейзенштейн). Особливо підкреслено при цьому ототожнювання особистості з **універсумом** (В.В.Бичков, О.Ф.Лосев, Ле Корбюзьє), семантичною теорією Всесвіту (В.Налімов, Ж.Дрогаліна і Д.М.Савченко), теорії психоаналізу (С.Леклер, Г.Аммон), гіпнозу як метода дослідження несвідомого (В.Райков, Л.Шертюк і др.), герменевтики (Ф.Шлейєрмахер), соціодинаміки культури (А.Моль, Ч.Осгуд). На цих засадах засновано те, що є ознакою художнього: перевтілення реального (матеріального субстрату) у факт мистецтва при переході при цьому логічного мислення в образне, інтуїтивне (С.М.Ейзенштейн, Б.С.Мейлах, М.С.Каган, І.В.Жолтовський та ін.).

3. Визначено, що кінцевим результатом перевтілення виступає в художньому творі **катарсис**, в основі якого лежить також перевтілення: подолання формою матеріалу, моральним очищенням - страждання, світлом і простором - темряви і тісноти (Л.С.Виготський, Арістотель, Геракліт). В архітектурній композиції як категорії мистецтва **катарсис** виявляється у специфічній формі - на шляху, коли людина рухається в першооснові заданого функціональними цілями і протікаючого у реальному ландшафті (Л.С.Виготський, В.Л.Антонов).

При перевтіленні реального в художнє і реалізації **катарсису** «проявляються найсильніші афекти і пристрасті», що заперечують принципу гомеостазиса («закону економії душевних сил». Його заміняє протилежне: «ускладнення сприйняття, виведення його зі звичайного автоматизму» (Л.С.Виготський, Арістотель, Ч.Дарвін). В архітектурі «ускладнення» і «подолання» безпосередньо відчуються людиною у фізично вагомій формі перед кульмінаційним розкриттям назовні - фізіологічною основою **катарсису**.

4. Установлено, що ефект **катарсису** досягається в художній архітектурній творчості наступними засобами:

а) порушенням логіки розвитку сюжету - несподіваною кульмінацією - розкриттям назовні, ламаючим інтерполяційний рядок стискань (Л.С.Виготський, І.В.Жолтовський, М.М.Брунов); (афінський Акрополь, форум Траяна, Кієво-Печерська лавра та ін.);

б) збільшенням напруження перед кульмінаційною антитезою (подолання пропелів в акрополях, воріт-сводів у монастирях, тісних вулиць перед готичними соборами, просторового «здавлювання» між корпусами в центрі Саюнатсало, серії порталів в будинку АТТ в Нью-Йорку та ін.);

в) часовим перемонтажем (переходом від «диспозиції» до «композиції»); наприклад, зміною раціонального руху для трансформації інтервалів між акцентами, для збільшення напруження і монотонності шляху при повороті від агори до Пропелів в афінському Акрополі, а на Акрополі - навкруги Ерехтейона; у Бернардинському монастирі Львова; у комплексі міністерства освіти в Рі-де-Жанейро, у меморіалі в Ульяновську та ін.);

г) позначенням цілого частиною (внутрішні дворики з введенням в них елементів зовнішнього світу - від Ерехтейона до бібліотеки в Ашхабаді, зовнішні доміанти - символи

міста, які відсилають до нього як до **цілого**: Софійський собор у Києві і Новгороді, комплекс Держпрому у Харкові і т.п.);

д) ототожнюванням реального, зримого з незримим асоціативним: «Наче звертаючись до країни від імені гірського світу, Корбюзьє направив архітектурну енергію Чандігарха до обширної Індійської рівнини, куди несуть свої води численні притоки Інду і Гангу»¹;

е) одухотворенням, міфологізацією природи: в Києві - Дніпра, до «середини (якого) не всяка пташка долетить»; в Петербурзі - Неви в прибалтійському ландшафті, де «в материнському лоні... як та суша, що виглянула на світ божий з пучини та ще не встигла обсохнути» (М.В.Гоголь, П.М.Анциферов, І.Франко, Л.С.Виготський, М.М.Бунін, Е.Бекон, Ж.-П.Вернан, К.Лінч, Корбюзьє).

5. Установлено, що катарсис співвідноситься з ключовим етапом архітектурної творчості, з так званим «ОЗОРЕННЯМ» - де виникає образ, який об'єднує «гілки поставленої цілі» (П.В.Сімонов, Я.А.Пономарьов, Д.М.Савченко, Б.Г.Бархін, О.В.Степанов та ін.). Підкреслено, що найважливішою стороною «озорення» є ототожнення особистості з універсумом. Воно проходить в архітектурній науці в баченні людиною загального в

И.В.ЖОЛТОВСКИЙ

МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА АРХИТЕКТУРНОГО ТВОРЧЕСТВА ПРЕДСТАВЛЕНА 5-Ю ПОСТУЛАТАМИ

«Г Л А З»
 «ПРИРОДА»
 «АРХИТЕКТ. ОРГАНИЗМ»
 «ГАРМОНИЯ»
 «ИСТОРИЯ»
 «ЧЕЛОВЕК»

АКЦЕНТИРУЕТСЯ ПОСТУЛАТ «ГЛАЗ» КАК:

А) «АБСОЛЮТНОЕ ВИДЕНИЕ», ОЧИЩЕННОЕ ОТ ЛОГИЧЕСКОЙ ПРИМЕСИ, ВЫДЕЛЯЮЩЕЕ ЧИСТУЮ ФОРМУ-ОБРАЗ;

Б) СПОСОБНОСТЬ ВИДЕТЬ В ЧАСТИ ЦЕЛОЕ В ЧЕЛОВЕКЕ КОСМОС

Рис.4. Методологічні основи архітектурної творчості.

¹ Бунин А.В., Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства: В 2-х т. - М.: Стройиздат, 1979. - Т-2: Градостроительство XX века в странах капиталистического мира. - С.386.

одиночному в постулатах І.В.Жолтовського «ОКО», «ЛЮДИНА», в модулі Корбюзьє, в органічній архітектурі Ф.Райта, в переході від контактних відчуттів до символів К.Лінча, в «лімінарному» просторі В.Л.Антонова, в архітектурній трактовці «лона печери» С.О.Шубович. А.Аалто відносить до інтуїтивного «озорення» не тільки естетичні проблеми, але й «соціальні, гуманітарні, технічні та економічні: вони не тільки багаточисленні, що утворюють певний заплутаний клубок, який неможливо розплутати раціональними методами. В таких випадках я обираю ірраціональний шлях (інтуїцію)(виділено мною.- Н.К.) - він корочший»¹.

Зіставлені концепції розкривають велику роль інтуїції в ключовому етапі «озоренні», яке підкреслює її значення щодо розкриття таємниць не тільки творчості, але й науки в цілому (А.Пуанкаре, С.Е.Зак, Б.М.Кедров, О.М.Леонтьєв, С.Р.Мікулінський, В.А.Енгельгардт, М.Г.Ярошевський, А.Ньюелл, Г.Сайман, Дж.Шоу, А.Ейнштейн, О.М.Крипський та ін.).

6. Розкрита техніка підходу до «озорення», при якому з'єднуються «гілки поставленої цілі». Такими «гілками» в архітектурній творчості постають, по-перше, дисциплінарні розділи і, по-друге, фізичні компоненти - ландшафт та шляхи руху, останні - в естетичному плані є візуально-часовими каналами, фрагментами, що завершуються кульмінацією - катарсисом.

Установлено, що для об'єднання фрагментів при «озоренні» в образ, асоціативне ціле, потрібне стикування їх кульмінацій на цілісній формі: тобто їх візуальний монтаж. Ця об'єднуюча форма названа в структуралізмі «медіатором-посередником» (К.Леві-Строс), в мистецтві та архітектурі - «монтажною домінантою» (С.М.Ейзенштейн, В.Л.Антонов). Архітектурний «медіатор-монтажна домінанта» фіксує найважливіші соціальні функції, найбільш контрастні природні форми і візуальні кульмінації. До того ж, «монтажна домінанта» повинна бути у філософському та психологічному плані засобом співвідношення людини і світу. Це виражається в співвідношенні людського масштабу і біоритмів з масштабом і ритмами оточуючого середовища. Тобто, «монтажна домінанта» включає інстанцію, що здатна позначити ціле часткою: певний простір, масштабний людині. Конкретизовано яким чином ці монтажні домінанти формуються в етапі «озорення» і які дії потрібні для цього.

7. Визначено на основі аналізу різних концепцій, що творчість - це шлях до «озорення», а методологічна основа творчості - трактування її як процесу. Цей процес являє собою динаміку творення: «підготовку», «визрівання», «озорення» та «технічну реалізацію». Експериментальна психологія відносить перший і четвертий етапи переважно до логічних актів свідомості, другий та третій - до інтуїтивних (Г.Уоллес, О.В.Гулига, Я.О.Пономарьов та ін.). В архітектурній науці він отримав або адекватне трактування (В.Л.Антонов, О.В.Степанов та ін.), або був віднесений до інтуїтивних актів під контролем логічних (Б.Г.Бархін).

8. Виявлено зв'язок етапу «підготовка» з важливим постулатом психології -

¹ Гозак О. Чтобы ответил нам Алвар Аалто // Декоративное искусство СССР, 1978. - №6. - С.30.

обов'язковою присутністю матеріального субстрату як основи безсвідомого, інтуїтивного. Підкреслено, що «людина на першому етапі не може діяти в «умі»,...цілі направлені на перетворення предметної ситуації»¹. Установлено, що особливо цінне в архітектурній творчості з її матеріальною першоосновою - насамперед, з реальним ландшафтом, в який утилітарно та естетично «вживається» архітектурний об'єкт. Поряд з прийняттям утилітарних аспектів етапу «підготовка» конкретизовані його естетичні аспекти: осягнення «духу місця», «міфу місця», «генія місця» (Корбюзьє, М.П.Анциферов, К.Лінч). Перевірена можливість такого образного осягнення в малюнках з природи: «романтичного заповнення образної недостатності проектів, зближення споруди з природою, синтезу будинку та ландшафту, архітектурної горизонталі і горизонталі полів»². При цьому встановлено, що ці малюнки не є тільки спонтанними. Вони обов'язково повинні розкрити і просторово-часові фрагменти, які реалізують **катарсис**, і поєднання їх кульмінацій на домінуючій формі.

9. Встановлено, що ці переходи - від статичної до динамічної, від предметного до метафоричного, від логічного до інтуїтивного - розмивають межі в архітектурній творчості між етапами «підготовка» та «визрівання». Існують зворотні зв'язки між функціональним осмисленням - логічною «підготовкою» - і малюнками з природи, які відносяться до інтуїтивного «визрівання», що співвідноситься з переходом від «диспозиції» до «композиції» (в термінах Л.С.Виготського). Цей «перемонтаж» чи «сканування варіацій» проходить на рівні асоціацій, зв'язаних з архетипами, з надпочатковим «Я», яке проривається в інтуїтивному «озоренні» (З.Фрейд, І.Франко, К.Юнг, Г.Уоллес, О.В.Гулига, С.М.Ейзенштейн, С.Цвейг, Б.Г.Бархін, О.В.Степанов та ін.).

10. Виявлено, що в архітектурі, в умовах колективної творчості, виникає необхідність в передачі колективу результатів «озорення» - сформульованого у лідера образу, принципової архітектурної ідеї. В архітектурній творчості така передача можлива у графічній формі, що дає можливість на останньому етапі розкласти її на ортогональні креслення. Доказано, що це графічне зображення ідеї-образу має узагальнений, асоціативний характер подібно до середньовічної перцептивної перспективи і сучасного фотоколажа. Воно синтезує в колажному вигляді різночасові точки зору, різні відносини людини з середовищем.

11. Розроблена на основі аналізу концепцій і проектної практики модель архітектурного творчого процесу, що відповідає, обґрунтованій раніше критеріальній основі. Ключовою ланкою, «вістрям» (І.Франко) в цьому процесі є етап «озорення». Творчість подано як шлях до нього: від функціонального осмислення - логічної «підготовки» - через «визрівання» ідеї до об'єднуючих «гілок цілей» в інтуїтивному «озоренні». Цей предметно відчутний шлях співвіднесено з чотирьохетапною структурою творчості, прийнятою в психології творчого процесу, з його логічними та інтуїтивними аспектами. При цьому встановлено, що в архітектурній творчості стають найважчими співвідношення етапів за логічними й інтуїтивними ознаками; і тільки етап - «спалах»-

¹ Пономарев Я.А. Психологія творчості. - М.: Наука, 1976. - С.25-26.

² Бархін Б.Г. Методика архітектурного проектування. - М.: Стройиздат, 1982. - С.34.

- Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті, № 6, - Харків: ХХПІ, 1998.- С.32-33.
6. Криворучко Н.И. Логическое и интуитивное в оценке архитектурного творчества // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті, № 1, - Харків: ХХПІ, 1999.- С.7-9.
7. Криворучко Н.И. Современная архитектура - как система «среда-человек» // Реестр А.С.С., № 5 – Харьков: 1999. - С.24.
8. Криворучко Н.И. Рациональные и чувственные аспекты в оценке архитектурной идеологии. Тези доп. на міжнародній конференції «Архітектура як відображення ідеології». - Львів-Відень: ЛПУ. 1996. - С.29.
9. Криворучко Н.И. Архитектурный творческий процесс. Логическое и интуитивное. Тези доп. на ХХVІІІ науково-технічній конференції ХДАМГ «Будівництво, архітектура і екологія». - Харків: ХДАМГ, 1996. - С.66.
10. Криворучко Н.И. Научные исследования - основа дипломного проекта. Тези доп. на ХХІХ науково-технічній конференції ХДАМГ: «Будівництво, архітектура і екологія». - Харків: ХДАМГ, 1998. – С. 73-75.
11. Криворучко Н.И. Проблемы высшего заведения и современный творческий процесс. Тези доп. на міжнародній науково-методичній конференції: «Інженерна освіта на межі століть: традиції, проблеми, перспективи (до 115-річчя харківського державного політехнічного університету)». – Харків: 2000. – С.39.

АНОТАЦІЯ

Криворучко Н.И. Творчий процес в архітектурі (логічні та інтуїтивні аспекти). - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 - Теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. - Харківський державний технічний університет будівництва і архітектури, - Харків, 2000.

У дисертації розглянуто архітектурний творчий процес як шлях від початку народження замислу до ключового етапу - «озорення». Цей етап співвідноситься з ефектом **катарсису**, який реалізується в архітектурному творчому процесі як подолання шляху і прилучення до **цінності**.

Розкрита роль логічних та інтуїтивних аспектів у мисленні архітектора на цьому шляху.

На основі порівняльного аналізу запропонована, як завершення дослідження, модель архітектурного творчого процесу. Його подано в динаміці мислення на шляху до ключового етапу «озорення». Показано, що потрібно здійснити архітектору для стимулювання народження **ідей-образу** - необхідної ознаки «озорення».

Ключові слова: архітектурний творчий процес, ландшафт, рух, катарсис, «підготовка», «визрівання», «озорення», «технічна реалізація», логіка, інтуїція, свідомість.

АННОТАЦИЯ

Криворучко Н.И. Творческий процесс в архитектуре (логические и интуитивные аспекты). - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 - Теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. Харьковский государственный технический университет строительства и архитектуры, - Харьков, 2000.

В диссертации рассмотрен архитектурный творческий процесс как путь от начала зарождения замысла к ключевому звену «озарению». Этот этап соотносится с эффектом катарсиса, реализуемого в архитектурном творческом процессе как преодоление пути и приобщение к ценности.

Раскрыта роль логического и интуитивного в мышлении архитектора на этом пути.

Предметом исследования является архитектурный творческий процесс как путь к «озарению» при сочленении в этом процессе логических и интуитивных актов мышления. В исследовании принят дедуктивный метод: переход от универсальных качеств творчества к художественному творчеству как его части и, в конечном счете - к творчеству архитектурному с учетом специфики архитектуры с ее двуединой природой.

Для перехода от универсальностей творческого процесса к архитектурной специфике проведен сопоставительный анализ:

- философских, психологических и кибернетических концепций в части значимости логического и интуитивного в творчестве и их роли в структуре творческого процесса;
- концепций творчества и конкретных произведений в конкретной деятельности, закономерности которых распространяются на эстетический аспект архитектуры;
- концепций архитектурного творчества и проектной практики с учетом универсальных качеств творчества и специфики художественного творчества с конечным выходом на архитектурную специфику.

В результате раскрыты объективные основы творческого процесса, роли логики и интуиции на пути к «озарению», которые дают возможность научно обосновать архитектурный творческий процесс. Специфическим качеством этого процесса в архитектуре выступает ее материальная основа; в первую очередь - ландшафт и движение. Они являются отправными позициями в архитектурных интерпретациях творческого процесса.

На основе такого сопоставительного анализа предложена, как завершение исследования, модель архитектурного процесса. Он представлен в динамике мышления на пути к ключевому звену «озарению». Показано, что нужно совершить архитектору, чтобы стимулировать рождение идеи-образа - необходимого признака «озарения». Этот предметно прочувствованный путь соотнесен с четырехэтапной структурой творчества, принятой в психологии творческого процесса, с его логическими и интуитивными аспектами.

Большое внимание уделено графическому эквиваленту результата «озарения»,

который ~~принцип~~ необходим для передачи авторской группе, сформировавшейся у лидера принципиальной идеи. В архитектурном творчестве такая передача целесообразна в графической форме, когда уже возможна раскладка **идей** на ортогональные архитектурные чертежи. Такое изображение **идей-образа** имеет собирательный, ассоциативный характер подобно средневековой перцептивной перспективе. Оно синтезирует в коллажном виде одновременные точки зрения, разные отношения человека со средой; от внешних подъездов к городу или зданию до «чувственных» стыков с этим внешним при пребывании человека внутри.

Научная новизна заключается в следующем:

- а) взгляд на архитектурный творческий процесс как на путь к **«озарению»**, конкретизация его сущности как отражения двуединой природы архитектуры и критериев художественности;
- б) сопоставление теоретических концепций и практических примеров, что позволяет раскрыть в большей степени логические и интуитивные акты творчества;
- в) принятие как исходной позиции «зеркальности» архитектурного творчества и «потребления», что позволяет прогнозировать в проекте будущую реакцию «потребителя» на конечный продукт творческого процесса;
- г) дедуктивный принцип, включающий в себя раскрытие процессов художественного творчества как предпосылки выявления архитектурной специфики с учетом общих художественных универсалий.

Результаты исследования могут быть использованы в НИИ и проектных институтах архитектурного профиля, при подготовке будущих архитекторов в системе высшего образования.

Результаты исследования апробированы на международных и вузовских конференциях, в публикациях, в вузовском обучении и в экспериментальных проектах.

Ключевые слова: архитектурный творческий процесс, ландшафт, движение, катарсис, «подготовка» «вызревание», **«озарение»**, «техническая реализация», логика, интуиция, сознание.

SUMMARY

Krivoruchko N.I. A creative process in architecture (logical and intuitive aspects). - Manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Architecture by speciality 18.00.01 - The theory of architecture, restoration of architectural monuments. - Kharkov state technical university of construction and architecture, - Kharkov. 2000.

Architectural creative process from the conception appearance to the key point **«dawning»** is considered in the thesis.

This stage is correlated with catharsis effect, realised in architectural creative process as overcoming the way and getting access to value.

The role of logical and intuitive thinking of an architect at this stage is described.

On the basis of comparative analysis a model of architectural creative process has been elaborated. It is given in thinking dynamics on the way to the key point «**dawning**».

The actions of an architect, stimulating occurring the **idea-image** (the necessary feature of «**dawning**») are given in the thesis.

Key words: architectural creative process, landscape, movement, catharsis, «preparation», «repining», «**dawning**», «technical realisation», logic, intuition, consciousness.

Підписано до друку _____ р. Формат 60 × 90/16

Ум. Друк. Арк. 0,9. Обл.- вид. Арк. 0,9

Тираж 100. Зам. 1786

ХГАГХ, 61002, г. Харьков. ул. Революции, 12

Сектор оперативной полиграфии ВЦ ХГАГХ
61002, г. Харьков, ул. Революции, 12

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
DEPARTMENT OF CHEMISTRY

PHYSICAL CHEMISTRY
PHYSICAL CHEMISTRY

PHYSICAL CHEMISTRY
PHYSICAL CHEMISTRY

PHYSICAL CHEMISTRY
PHYSICAL CHEMISTRY

PHYSICAL CHEMISTRY
PHYSICAL CHEMISTRY

PHYSICAL CHEMISTRY
PHYSICAL CHEMISTRY

PHYSICAL CHEMISTRY
PHYSICAL CHEMISTRY

PHYSICAL CHEMISTRY
PHYSICAL CHEMISTRY

PHYSICAL CHEMISTRY
PHYSICAL CHEMISTRY

PHYSICAL CHEMISTRY
PHYSICAL CHEMISTRY

ADP. DA

manM

АВ 47.600
Мист

Мист